

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

IBE

entuzjaści
edukacji

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Jak napisać dobre streszczenie?

Poradnik dla ucznia (i nauczyciela)

Instytut Badań Edukacyjnych

Warszawa 2014

Opracowanie:

dr Iwona Wróbel

(Pracownia Języka Polskiego)

Spis treści

1. Streszczanie i streszczenie w szkolnych wymaganiach	4
2. Dlaczego streszczenie? A może: abstrakt, szkic, wyciąg lub zarys?	5
3. Dlaczego streszczanie jest skomplikowane?	5
4. Jeszcze trochę o cechach streszczenia	6
5. Dobre praktyki	7
6. Na co zwracać uwagę? Czego unikać? Siedem najczęstszych błędów	9
7. Bibliografia	11

1. Streszczanie i streszczenie w szkolnych wymaganiach

Umiejętność określana umownie jako „streszczanie” jest przywoływana w „Podstawie programowej...” wielokrotnie. Jej kształcenia wymaga się nie tylko od nauczycieli polonistów – streszczanie jest bowiem operacją złożoną, związaną z procesem interpretacyjnym towarzyszącym nauczaniu każdego przedmiotu szkolnego. Nie ulega jednak wątpliwości, że najwięcej uwagi należy poświęcić temu zagadnieniu na lekcjach języka polskiego.

„Podstawa programowa...” wskazuje, by wprowadzać już na pierwszym, a rozwijać na drugim etapie kształcenia „umiejętność poszukiwania interesujących [uczniów] wiadomości, a także ich porządkowania” oraz „wypowiadania się w mowie i w piśmie na tematy poruszane na zajęciach (PP¹, s. 29). Tak sformułowane zapisy uwidaczniają konieczność przygotowywania uczniów od najmłodszych lat do wnikliwego czytania, odbioru informacji i tworzenia prostych wypowiedzi. Na etapie gimnazjum pojawia się i termin, i rezultat „zrozumienia tekstu na poziomie podstawowym” – streszczenie. Warto jednak podkreślić, że powinna to być łatwiejsza wersja, zwana umownie „streszczeniem linearnym” (mająca raczej charakter konspektu), w którym uczeń przedstawia „najistotniejsze treści w takim porządku, w jakim występują one w tekście” (PP, s. 80). O najdojrzałej wersji streszczenia mówi się w „Podstawie programowej...” dla szkół średnich. Uczeń, oprócz wnikliwego czytania i porządkowania informacji, powinien wykonywać „różne działania na tekście cudzym” (PP, s. 49). Owe działania obejmują tworzenie tekstów o wielorakim charakterze, w tym: parafrazowanie i streszczanie.

Jak łatwo zauważyć, forma streszczenia towarzyszy polskim uczniom od początku szkolnej edukacji aż do zakończenia kształcenia ogólnego. Stopień komplikacji streszczenia wynika bezpośrednio z poziomu umiejętności ujętych w postaci wymagań formalnych wpisanych w kształcenie na danym etapie edukacyjnym.

Streszczanie, choć wynika i bezpośrednio kojarzy się nauczaniem ujętym w oficjalne ramy, jest umiejętnością bardzo złożoną, która kształcona bywa także w wyniku edukacji nieformalnej. Ponadto w dydaktyce pełni funkcję wspomagającą uczenie się poprzez uruchomienie pamięci sensomotorycznej (Śmietalo, 2008), a stopień jej opanowania oraz jakość efektu podlegają codziennej weryfikacji i ocenie.

¹ PP - *Podstawa programowa z komentarzami. T. 2. Język polski w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum.*

2. Dlaczego streszczenie? A może: abstrakt, szkic, wyciąg lub zarys?

Streszczenie jako forma krótkiej, skondensowanej treściowo wypowiedzi, jest zestawiane z innymi tekstami o podobnym charakterze, takimi jak abstrakt, konspekt, zarys, skrót, wyciąg i szkic. Trzy ostatnie odnoszą się do tekstu zredukowanego pod względem objętości, zawierającego najważniejsze tezy, przemyślenia i wnioski tekstu głównego. Zarys bywa też określany mianem planu i wskazuje na fazę początkową projektu, odnosi się zatem do tekstu relacjonującego podstawy jakiegoś pomysłu. Konspekt ujmuje najistotniejsze, kluczowe, ale i podstawowe, niepogłębione problemy i wnioski w porządku linearnym. Abstrakt z kolei zazwyczaj bywa rezerwowany dla dyskursu naukowego. Teksty tego gatunku są zunifikowane, zawierają kilka stale występujących elementów, przy czym oprócz prezentacji wyników badania zawierają informację o przyjętej metodzie badań oraz licznie reprezentowane słowa kluczowe (Ufnalska 2008, s. 63–65).

Streszczenie to krótka wypowiedź powstała na bazie innego tekstu w wyniku zastosowania metody skrótu, parafrazy czy uogólnienia (Wolański 2003, s. 341–342), zawierająca najważniejsze informacje, elementy treści lub problemy pochodzące z przekształcanego tekstu.

3. Dlaczego streszczanie jest skomplikowane?

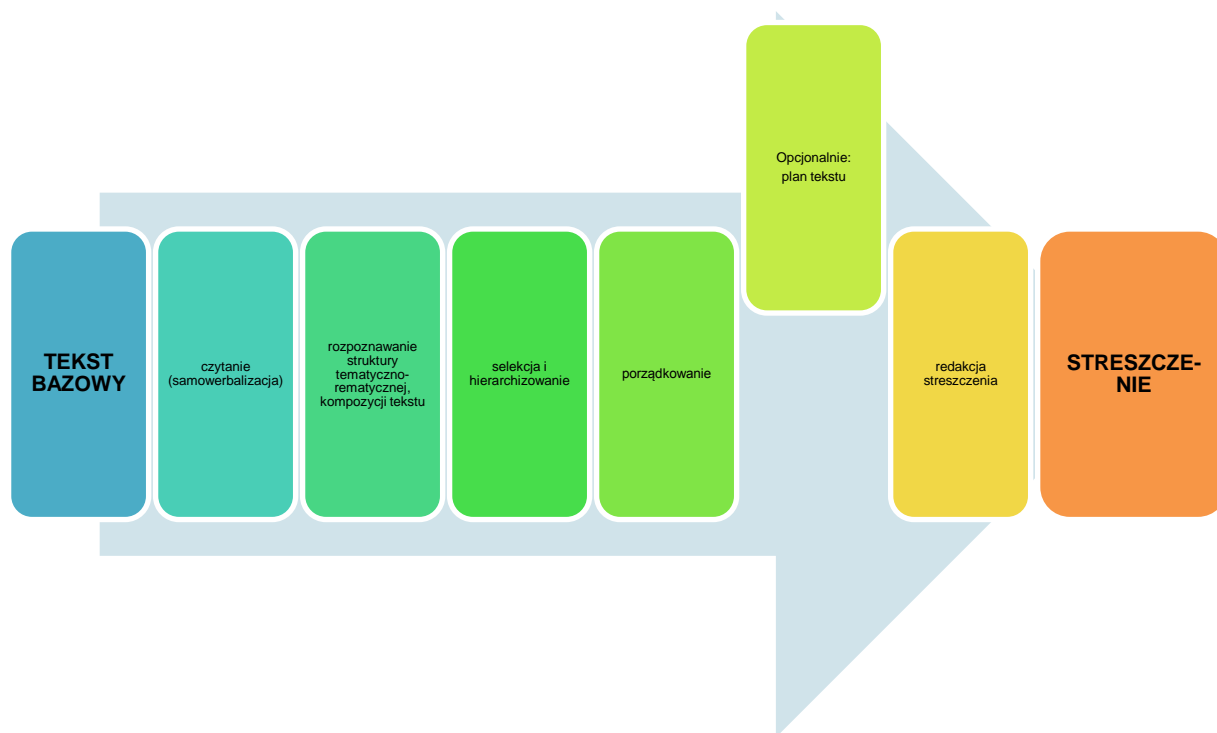
Streszczanie nie należy do najłatwiejszych umiejętności, czego dowodzi nie tylko codzienna praktyka nauczycielska. Umiejętność pisania tekstów reprezentujących ten gatunek wymaga zatem intensywnego ćwiczenia.

Streszczanie należy do grupy umiejętności złożonych, a zatem jest procesem wieloetapowym, przy czym można każdemu etapowi można przyporządkować rezultat częściowy (por. *Schemat 1*). Stopień realizacji jednej składowej bezpośrednio wpływa na realizację kolejnego etapu, dlatego efekt końcowy jest uzależniony od przebiegu całego procesu.

Pierwszym krokiem w tworzeniu streszczenia jest wnikliwe zapoznanie się z tekstem bazowym – streszczanym. Uważne czytanie i rozumowanie skutkuje poprawnym rozpoznaniem tzw. struktury tematyczno-rematycznej tekstu. Umiejętność wyodrębniania tematu i rematu ułatwia także tworzenie logicznych, spójnych i zrozumiałych wypowiedzi o czytany tekście.

Temat zawiera informację wstępną, już znaną odbiorcy; jest to „składnik konstytuujący semantyczną (komunikatywną) strukturę zdania, zwaną strukturą tematyczno-rematyczną, określaną zazwyczaj jako przedmiot, o którym się w zdaniu mówi, którego zdanie dotyczy lub ogólniej to, o czym się w zdaniu mówi” (Polański, red., 2003, s. 596). Remat zaś to informacja prymarna, właściwa, w danym momencie najważniejsza. Remat, reprezentowany przez najważniejszy wyraz w wypowiedzi, jest „określany na ogół jako to, co się w zdaniu mówi o wyróżnionym przedmiocie, czyli jako treść charakteryzująca ów przedmiot” (Polański, red., 2003, s. 493).

Na kolejny etap streszczania składają się operacje: porządkowania, selekcjonowania i nadawania rangi informacjom lub elementom fabuły. Te działania mogą służyć z kolei stworzeniu planu tekstu bazowego, będącego dobrym fundamentem do tworzenia własnego tekstu. Niezależnie od tego, czy zdecydujemy się na zapis planu tekstu, kolejne stadium stanowi redakcja streszczenia.

Schemat 1. Od tekstu do tekstu streszczenia

4. Jeszcze trochę o cechach streszczenia

Dobrze przygotowane (zgodnie z powyższym schematem) streszczenie powinno mieć pewne stałe cechy. Należy sprawić, by streszczenie było:

- wiernie treści, zgodne z tematem tekstu bazowego;
- rzeczowe, konkretne – przekazujące najważniejsze informacje;
- zwarte – bez powtórzeń treściowych;
- krótkie – nie powinno przekraczać wskazanej długości tekstu wyrażonej np. liczbą słów; standardowa długość to 10% streszczanego tekstu;
- logiczne, o uporządkowanej strukturze;
- oddające kompozycję tekstu i relacje między elementami treści;
- obiektywne – pozbawione własnych ocen i komentarzy;
- napisane prostym i precyzyjnym językiem;
- odznaczające się poprawnością językową, stylistyczną i ortograficzno-interpunkcyjną.

5. Dobre praktyki

Dobre praktyki zostały określone na podstawie badania „Diagnoza przedmaturalna z języka polskiego”. Poniżej zamieszczono tekst, który należało streścić w 40–60 słowach.

Andrzej Markowski, *O przekręcaniu, czyli skrzydlate słowa ze zwichniętym skrzydłem*

„Skrzydlate słowa” to powiedzonka znanych postaci albo cytaty z literatury, które są często używane w rozmaitych tekstach, czasem występują jako ozdobnik przemówienia albo innej wypowiedzi publicznej i mają świadczyć o erudycji mówiącego. Zdarza się jednak, że pewne takie cytaty literackie, choć często używane, są przytaczane nieściśle, przekręcane, modyfikowane. Niekiedy nie ma to większego znaczenia, ale w innych wypadkach może prowadzić do wypaczenia myśli w nich zawartej, do zmiany intencji autora.

Właściwie „małą szkodliwość społeczną” ma zmiana formy znanego cytatu z Trylogii. Rzekomo za Sienkiewiczem mówimy, że ktoś coś zrobił ku pokrzepieniu serc. Tymczasem zakończenie Trylogii jest uformowane nieco inaczej: „na tym kończy się ten szereg książek pisanych w ciągu kilku lat i w niemałym trudzie - dla pokrzepienia serc”. A więc Henryk Sienkiewicz zastosował nie dawną konstrukcję składniową ku pokrzepieniu..., lecz współczesną jemu (i nam): dla pokrzepienia. Zniekształcając cytat, przypisujemy autorowi intencje archaizacyjne, których akurat w tym miejscu nie przejawiał.

Gorzej, jeśli zmiana wyrazu w cytacie literackim zniekształca wymowę całości. Ileż to razy słyszeliśmy o tym, że „rzeczywistość skrzeczy”. Tymczasem Stanisław Wyspiański napisał we *Weselu*: „tak by gdzieś heł gnało, gnało, tak by się nam serce śmiało do ogromnych, wielkich rzeczy, a tu pospolitość skrzeczy, a tu pospolitość tłoczy, włazi w usta, uszy, oczy”. Tak więc u Wyspiańskiego skrzeczy pospolitość, a nie rzeczywistość. Zamiar poety jest jasny. Wokół jest tyle pospolitości, że nie sposób realizować rzeczy wyniosłych. Wszechobecna pospolitość ludzkich zachowań i działań niweczy wszelkie starania o dokonania wielkie, niepospolite.

I wreszcie deformacja najdalej idąca. Rzekomo za Rejem twierdzimy dumnie: „iż Polacy nie gęsi i swój język mają”. A cóż to byłby za powód do dumy?! Że nie jesteśmy gęśmi? Też mi powód do chwały! A przecież Mikołaj Rej napisał inaczej:

A niechaj narodowie wżdy postronni znają,
Iż Polacy nie gęsi, iż swój język mają!

Drobna różnica: „iż”, nie „i”. A zmiana zasadnicza: mamy tu bowiem paralelne porównanie: „iż Polacy nie gęsi, iż swój język mają”, czyli - uwspółcześniając - że nie gęsi język, że swój język mają Polacy. „Gęsi” jest tu przymiotnikiem: jaki język? gęsi (tak jak np. ptasi). A gęsim językiem nazywano wówczas łacinę - czy to od skojarzeń dźwiękowych, czy też raczej od tego, że pisano w tym języku - gęsim piórem. Sens Panarejowej sentencji jest więc taki: Niech wszyscy za granicą wiedzą, że Polacy mają swój język, a nie łacinę, i mogą tworzyć literaturę w tym języku.

A może - powie ktoś - te wszystkie zmiany są celowe, zamierzone i stanowią polemikę z sentencjami od dawna znanymi, a przez to wyświechtanymi? Może jest to próba ich odświeżenia? Przeciw temu przemawiają dwa argumenty: zmiany są nieznaczne i właściwie niezauważalne dla czytelników czy słuchaczy, którzy myślą, że jest to wierny cytat. Po drugie - zmodyfikowane cytaty są używane stale w takiej tylko formie i znowu - uchodzą za oryginał. Zły byłby to publicysta czy mówca, który świadomie modyfikowałby tak, żeby nikt tego nie poznał. Jeśli więc cytujemy - róbmy to dokładnie.

Na podstawie: Andrzej Markowski, „Polszczyzna znana i nieznaną”, Gdańsk 1999.²

² http://www.cke.edu.pl/images/files/matura/diagnoza_predmaturalna/2014/Diagnoza_Arkusz.pdf, [dostęp online: 13.09.2014].

W dobrze napisanym streszczeniu powinny się znaleźć:

- 1) informacja o temacie tekstu;
- 2) informacja o tym, co na ten temat powiedziano w tekście.

Dodatkowe kryteria to: odpowiedni poziom uogólnienia treści, logicznie spójny porządek tekstu oraz wymagana długość streszczenia.

Poniżej zamieszczono prace spełniające wszystkie kryteria (liczba w nawiasie odzwierciedla liczbę słów):

Andrzej Markowski w artykule „O przekręcaniu, czyli skrzydlate słowa ze zwichniętym skrzydłem” poruszył problem modyfikacji słów znanych autorów przez współczesnych ludzi. Zauważył, iż może stanowić to poważny problem w odbiorze oraz właściwemu zrozumieniu znaczenia. W swoim artykule przedstawia konkretne przykłady, najczęstszych przekręceń znanych cytatów pochodzących z polskiej literatury. W zakończeniu zwraca się z prośbą o dokładność w cytowaniu.³ (58)

Artykuł Andrzeja Markowskiego mówi o modyfikacjach powiedzonek znanych postaci lub cytatów z literatury i o wpływie na prawidłowe ich zrozumienie. Autor podał trzy przykłady, w których przedstawił różne konsekwencje tych przekształceń. Przedstawia on również swoją opinię na ten temat nie zgadzając się z celowością takich zabiegów i przestrzega czytelników przed niedokładnym cytowaniem. (52)

Artykuł „O przekręcaniu, czyli skrzydlate słowa ze zwichniętym skrzydłem” opowiada o nieświadomym modyfikowaniu cytatów. Autor tekstu przedstawia trzy przykłady przekształceń, które zmieniają sens słów znanych pisarzy. Tekst ma na celu uświadomić czytelnika, aby uważnie i starannie cytował słowa artystów. Autor zaznacza, że nawet niewielkie zmiany stylistyczne, mogą spowodować duże modyfikacje znaczeniowe. (51)

³ Wszystkie egzemplifikacje to autentyczne prace licealistów.

6. Na co zwracać uwagę? Czego unikać? Siedem najczęstszych błędów⁴

1. Długość tekstu

Streszczenie jest formą, która zazwyczaj ma określoną długość wyrażoną liczbą słów. Złamanie kryterium długości może zaszkodzić nawet bardzo dobremu treściowo, logicznie i językowo tekstowi, np.:

Artykuł „O przekręcaniu, czyli skrzydlate słowa ze zwichniętym skrzydłem” mówi o często używanych w świecie współczesnym powiedzeniach znanych osób lub cytatach z literatury. Wskazuje na błędy jakie są popełniane podczas stosowania tego zabiegu. Autor stara się to uwidocznic na przykładach znanych słów „ku pokrzepieniu serc” H. Sienkiewicza, „pospolitość skrzeczy” S. Wyspiańskiego oraz „iż Polacy nie gęsi, iż swój język mają” Rejenta [!]. Na końcu pojawia się stwierdzenie, które jednak nie odpowiada na pytanie w jakim celu źle cytujemy, ale przestrzega nas przed tym abyśmy cytując robili to rozważnie. (87)

2. Niezgodność z tekstem bazowym

Rolą streszczenia jest dostarczenie czytelnikowi w możliwie skondensowanej formie prawdziwych i kompletnych informacji o zawartości tekstu bazowego. Jeśli streszczenie odbiega w planie treści od tekstu, obfituje w informacje spoza rzeczywistości wewnątrztekstowej, musi zostać uznane za wadliwe, np.:

W artykule Andrzeja Markowskiego „O przekręcaniu, czyli skrzydlate słowa ze zwichniętym skrzydłem”, autor przedstawia problem modyfikowania cytatów znanych twórców. Daje do zrozumienia, że lepiej zachować takie twierdzenia, gdyż za kilka lub kilkadziesiąt lat nikt nie będzie wiedział kto jest ich twórcem. (41)

3. Niewłaściwe rozpoznanie składników i wadliwa rekonstrukcja relacji zachodzących między nimi

Skutkiem wymienionych wyżej błędów w streszczeniach pojawiają się informacje ogólne i szczegółowe, przy czym pomiędzy ogólnikowością i szczegółowością zazwyczaj stawiany jest znak równości. Autor nie selekcjonuje przeczytanego materiału i nie docieka, które z elementów powinny być w streszczeniu umieszczone, które zaś wyeliminowane.

Artykuł Andrzeja Markowskiego pt. „O przekręcaniu, czyli skrzydlate słowa ze zwichniętym skrzydłem” uświadamia społeczeństwo jak łatwo dajemy się zmanipulować innym, wierząc, że niektóre zmodyfikowane cytaty są oryginałem. Autor przedstawia czytelnikom błędy zaczynając od najdrobniejszego a kończąc na tym, który potrafi zmienić cały sens cytatu. Odświeżanie i unowocześnianie nie wychodzi na dobre, bo czasem ważny cytat traci swój pierwotny sens. Autor w ostatnim zdaniu apeluje o dokładne cytowanie, a nie własne modyfikacje. (71)

⁴ Katalog błędów omówiono na podstawie prac uczniów powstałych w ramach badania „Diagnoza przedmaturalna z języka polskiego”.

4. Brak logiki

Zazwyczaj wynika z niezrozumienia istoty, tematu lub zachwiania relacji między elementami tekstu.

Artykuł Andrzeja Markowskiego odnosi się do cytatów, powiedzeń, myśli przytoczonych błędnie. Owe cytaty określa mianem skrzydlatych słów, które często pojawiają się w wypowiedziach ludzi przemawiających publicznie. Mają one za zadanie urozmaicić przemówienie. Jako przykład błędnie przytoczonych sentencji autor podaje cytaty m.in. z twórczości Wyspiańskiego, Sienkiewicza oraz Reja. Drobna modyfikacja znacząco wpływa na kontekst. (52)

5. Pomińnięcie istotnych informacji

Ważną cechą streszczenia jest jego rzeczowość i komplementarność w stosunku do streszczanego tekstu. Jeśli w tekście zamieszczono stanowisko autora w odniesieniu do jakiegoś zjawiska, nie sposób tego stanowiska pominąć.

Fragment tekstu Andrzeja Markowskiego opowiada nam o powiedzonkach znanych postaci oraz cytatach z literatury, które bardzo często pojawiają się w różnych tekstach kultury. Autor przedstawia nam trzy przykłady ze znanych książek m.in. cytaty z Trylogii, Wesela oraz frag. tekstu Mikołaja Reja. We wszystkich przykładach mamy ukazane nieścisłości, przekręcenia lub modyfikacje różnych wyrazów przez które sens całej wypowiedzi zupełnie się zmienia. Przykłady są uporządkowane tak, że każdy kolejny błąd jest gorszy od poprzedniego. (71)

6. Umieszczanie własnych ocen lub komentarzy

We współczesnym świecie ludzie interpretują wiersze, opowiadania pisarzy z przed wielu lat. Źle dobrana konstrukcja składniowa może doprowadzić do złego tłumaczenia tekstu. Archaizowanie niektórych słów może upiększyć cały utwór, a także przytoczyć czasy, w których były pisane. Według Wyspiańskiego jest dużo pospolitości, przez które trudno jest pokazać coś nowego. Polak ma swój język, swoją literaturę i nie musi pisać w innym języku, jakim jest np. łacina. Występują zdania retoryczne, które chcą nam dać do myślenia, po co to wszystko jest robione. (81)

7. Mylenie formy streszczenia z konspektem

W streszczaniu należy zwracać baczną uwagę na hierarchizowanie informacji. Jeśli dokonamy linearnej prezentacji tekstu, będziemy twórcami konspektu, nie zaś streszczenia, np.:

W pierwszym akapicie artykułu autor wyjaśnia pojęcie „skrzydlate słowa” oraz przedstawia problem, z którym się zmierzy, mianowicie problem przekręcania cytatów. W akapicie drugim omawia pierwszy, najmniej szkodliwy błąd w cytacie Henryka Sienkiewicza. W akapicie trzecim jest podany drugi błąd w cytowanych zazwyczaj słowach Stanisława Wyspiańskiego. Akapit czwarty to omówienie błędu, który zmienia sens słów wypowiedzianych wcześniej przez Mikołaja Reja. Ostatni akapit zawiera wnioski dotyczące niedokładnego cytowania oraz osobiste zdanie autora. (70)

7. Bibliografia

- Bartmiński J., *Streszczanie* [w:] J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, *Tekstologia*, cz. 2, Lublin 2004.
- Iwanowicz M., *Sztuka pisania wypracowań. Streszczenie, plan, notatka, konspekt. Poradnik z ćwiczeniami dla uczniów*, Łódź 2004.
- Kuziak M., Rzepczyński S., *Sztuka pisania po polsku. Poradnik praktyczny*, Bielsko-Biała 2008.
- Maćkiewicz J., *Jak dobrze pisać? Od myśli do tekstu*, Warszawa 2010.
- Marzano R.J., Paynter D.E., *Trudna sztuka pisania i czytania*. Przeł. J. Bartosik, Gdańsk 2004.
- Podstawa programowa z komentarzami. T. 2. Język polski w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum*. MEN, Warszawa 2008
- Polański K. (red.) *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Wrocław 2003.
- Śmietalo K., *Jak uczyć się szybciej i skuteczniej?*, http://www.iceow.uwb.edu.pl/pliki/ks_jussis.pdf [dostęp online: 30.08.2014].
- Ufnalska S., *Abstracts of research articles: readers' expectations and guidelines for authors*, http://www.ease.org.uk/sites/default/files/august_2008343.pdf, [dostęp online: 09.09.2014].
- Wolański A., *Streszczenie jako ponadgatunkowa forma przetwarzania komunikatu*, [w:] *Praktyczna stylistyka nie tylko dla polonistów*, red. E. Bańkowska, A. Mikołajczuk, Warszawa 2003.
- Zaśko-Zielińska M., Majewska-Tworek A., Piekot T., *Sztuka pisania. Przewodnik po tekstach użytkowych*, Warszawa 2008.